Papur 7

Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru
Future Generations Commissioner for Wales

John Griffiths MS
Cadeirydd y Pwyllgor Llywodraeth Leol a Thai
Senedd Cymru
Bae Caerdydd
CF99 1SN

Annwyl Gadeirydd

Diolch am y cyfle i ychwanegu fy safbwynt, fel Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol newydd Cymru, at ymchwiliad y Pwyllgor Llywodraeth Leol a Thai i'r Hawl i Dai Digonol. Gobeithiaf y bydd y llythyr hwn o gymorth i'ch trafodaethau. Mae lle i'w alw'n gartref yn gonglfaen i sicrhau ein llesiant. Mae cael mynediad at dai digonol yn ymwneud â mwy nag osgoi digartrefedd. Mae'n ymwneud â chael cymuned, mynediad at wasanaethau a'r posibilrwydd o greu bywyd teilwng i ni a'n teuluoedd yn y dyfodol lle gallwn wneud y mwyaf o'n cyfleoedd iechyd a mynegi ein hunaniaeth ddiwylliannol.

Yn [Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol] a gyhoeddwyd yn 2020, galwodd Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol am ymgorffori egwyddorion yr [Hawl i Dai Digonol] sydd wedi'u hymgorffori yn y Cenhedloedd Unedig yn llawn ym mholisi tai Cymru. Mae Erthygl 11 o'r Cyfamod Rhyngwladol ar Hawliau Economaidd, Cymdeithasol a Diwylliannol yn datgan:

"Mae'r Gwladwriaethau Cyfrannog yn y Cyfamod presennol yn cydnabod hawl pawb i safon byw ddigonol iddo'i hun a'i deulu, gan gynnwys bwyd, dillad a llety digonol, ac i wella amodau byw yn barhaus."

Y farn a nodwyd gennym yw bod hawl o'r fath yn sail i lawer o'r manteision ehangach a amlinellir yn Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol y byddai dod â digartrefedd i ben, i iechyd, i gydlyniant cymunedol, i gydraddoldeb ac i ffyniant. Adleisiwyd yr alwad hon yn ein [Maniffesto ar gyfer y Dyfodol] cyn etholiadau'r Senedd yn 2021.

Rydym yn croesawu'r ymrwymiad yn y Cytundeb Cydweithredu i gyhoeddi Papur Gwyn i gynnwys cynigion ar gyfer hawl i dai digonol. Hoffwn achub ar y cyfle hwn i nodi sut y gellir cymhwyso Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol i wireddu hyn.

Y Pum Ffordd o Weithio

Mae'r Ddeddf yn nodi pum Ffordd o Weithio y mae'n rhaid i gyrff cyhoeddus eu defnyddio wrth wneud penderfyniadau, er enghraifft, wrth ddatblygu polisi.

Integreiddio

Mae adroddiadau gan Alma Economics yn 2021 a 2022 yn nodi mai elfennau allweddol yr hawl i dai digonol yw:

> (i) sicrwydd deiliadaeth gyfreithiol: sicrhau amddiffyniad cyfreithiol yn erbyn troi allan mympwyol, aflonyddu a bygythiadau eraill;
>
> (ii) argaeledd gwasanaethau, deunyddiau, cyfleusterau a seilwaith: cyfleusterau angenrheidiol ar gyfer iechyd, diogelwch, cysur a maeth (e.e. mynediad at ddŵr yfed diogel, ynni ar gyfer coginio, gwresogi a goleuo);
>
> (iii) fforddiadwyedd: mae'r costau tai ar y fath lefel nad yw'n peryglu gallu aelwyd i gyrraedd anghenion bywyd sylfaenol eraill;
>
> (iv) y gallu i fyw ynddo: gwarantu digon o le ac amddiffyniad rhag oerfel, lleithder, gwres, glaw, gwynt neu fygythiadau eraill i iechyd, peryglon strwythurol a chlefydau;
>
> (v) hygyrchedd: ystyried anghenion grwpiau difreintiedig;
>
> (vi) lleoliad: mynediad hawdd at wasanaethau (cyflogaeth, gofal iechyd, ysgolion, canolfannau gofal plant a chyfleusterau cymdeithasol eraill);
>
> (vii) digonolrwydd diwylliannol: galluogi mynegiant o hunaniaeth ddiwylliannol.

Bydd cyflawni'r rhain yn gofyn am ddull integredig ar draws ystod o feysydd polisi, ac mae'r mwyafrif helaeth, os nad y cyfan, yn dod o dan bolisi datganoledig Cymru.

Trwy integreiddio, mae'r Ddeddf yn mynnu nad yw datblygu polisi mewn un maes yn niweidiol i ddatblygiad polisi mewn maes arall lle mae'n cyd-fynd â hyrwyddo Nod Llesiant a'r egwyddor datblygu cynaliadwy. Ymhlyg yn hyn yw na ddylid datblygu unrhyw bolisi sy'n niweidiol i faes polisi arall sy'n cefnogi mynediad i dai digonol. Yn gadarnhaol, rydym yn gweld y gweithredu hwn yng Nghymru ar draws meysydd fel

trafnidiaeth, datgarboneiddio, a chynllunio sydd, gyda'i gilydd, yn atgyfnerthu llawer o'r elfennau hyn o dai digonol.

Mae'r Ddeddf yn rhagnodi y dylai Llywodraeth Cymru ystyried nid yn unig ei hamcanion llesiant ei hun wrth ddeall effeithiau ei phenderfyniadau, ond y dylai hefyd ystyried yr effaith ar amcanion llesiant pob corff cyhoeddus arall y gallai penderfyniadau o'r fath effeithio arnynt, megis awdurdodau cynllunio lleol ac awdurdodau parciau cenedlaethol.

Cydweithio

Gall gweithio'n well ac yn gallach gyda phobl, cymunedau ac o fewn gwahanol rannau o Lywodraeth Cymru helpu i wireddu'r agweddau amrywiol ar yr hawl i dai digonol. Mae hyn yn cynnwys osgoi dyblygu, datgloi synergeddau a nodi meysydd lle gallant gydweithio a/neu atgyfnerthu gwaith ei gilydd.

Ymgyfraniad

Mae'n ofynnol yn ôl y Ddeddf bod y rhai y mae nod llesiant yn effeithio arnynt, neu sydd â diddordeb mewn cyflawni nod llesiant, yn rhan o'r broses o wneud penderfyniadau. Mae'n ei gwneud yn ofynnol i sefydliadau fod yn agored i ddylanwad dinasyddion a rhanddeiliaid, gan symud i ddiwylliant o 'weithio gyda' yn hytrach na 'gwneud i'. Mewn cyferbyniad ag ymgynghori, mae dulliau cynnwys yn gweithio gyda phobl ar gamau cynharach, megis helpu i nodi problemau ac atebion posibl, a chael eu cefnogi i barhau i gymryd rhan drwy gydol y prosesau dylunio, gweithredu a gwerthuso. Mae'n bwysig deall yn llawn yr effeithiau gwahanol y gallai penderfyniadau eu cael ar wahanol gymunedau, a pham. Bydd cynlluniau llesiant ardal leol yn fan cychwyn da ar gyfer deall gwahaniaethau daearyddol.

Wrth ystyried cydweithio a chynnwys fel ffordd o weithio, argymhellodd adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2020:

- Gweithio gyda sefydliadau a chymunedau i osod gweledigaeth a strategaeth hirdymor ar gyfer dyfodol tai yng Nghymru.
- Fel rhan o'r weledigaeth a'r strategaeth hon gweithredu argymhellion yr Adolygiad Tai Fforddiadwy, yr Adolygiad Annibynnol ar Ddatgarboneiddio Cartrefi Cymru ac adroddiad y Grŵp Gweithredu ar Ddigartrefedd.

Comisinydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru
Tramshed Tech, Heol Pendyris
Caerdydd, CF11 6BH
cystylltwchani@cenedlaethaurdyfodol.cymru
cenedlaethaurdyfodol.cymru

Future Generations Commissioner for Wales
Tramshed Tech, Pendyris Street
Cardiff, CF11 6BH
contactus@futuregenerations.wales
futuregenerations.wales

Rydym yn croesawu'r camau sydd wedi'u cymryd ers hynny a fydd yn dechrau gwireddu'r argymhelliad hwn gan Lywodraeth Cymru mewn partneriaeth â Siarter Cartrefi a Rhwydwaith Cydgynhyrchu Cymru gan gynnwys digwyddiad ym Machynlleth ym mis Chwefror eleni. Edrychwn ymlaen at ddysgu mwy am ganlyniad y gwaith hwn.

Atal

Mae hyn yn galw ar gyrff cyhoeddus i weithredu mewn ffordd sy'n atal problemau rhag digwydd neu waethygu. Mae diffiniad safonol o atal wedi'i gytuno gyda Llywodraeth Cymru. Wrth gymryd hyn i ystyriaeth, rhaid i Lywodraeth Cymru sicrhau bod polisi tai yn atal problemau, neu gostau yn wir, rhag pentyrru yn y dyfodol. Er enghraifft, gallai hyn fod oherwydd ffactorau megis lleoliad datblygiadau tai ac agosrwydd at drafnidiaeth gyhoeddus a gwasanaethau eraill; datblygiadau diogelu'r dyfodol ar gyfer addasu hinsawdd megis perygl llifogydd ac erydu arfordirol; ansawdd tai a'r angen i ddatgarboneiddio ar raddfa gyflym.

Mae ein hadroddiad 2021, Cartrefi sy'n Addas i'r Dyfodol: yr Her Ôl-osod, yn nodi sut y gellir mynd i'r afael â datgarboneiddio tai er mwyn cyrraedd targedau lleihau carbon Cymru ar gyfer Sero Net.

Hirdymor

Mae hyn yn cyfeirio at bwysigrwydd cydbwyso anghenion tymor byr â'r angen i ddiogelu'r gallu i ddiwallu anghenion hirdymor hefyd (yr egwyddor datblygu cynaliadwy).

Wrth ystyried meddwl ataliol a hirdymor, argymhellodd Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol 2020:

- O fewn y flwyddyn nesaf, nodi sut y bydd cynllun hirdymor ar gyfer ariannu datgarboneiddio cartrefi yn unol â thargedau allyriadau carbon.
- Ei gwneud yn ofynnol i bob datblygiad tai a ariennir yn gyhoeddus fod yn garbon niwtral a dangos sut y maent yn bodloni gofynion ehangach Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol.
- Archwilio'r defnydd o ysgogiadau ariannol drwy'r Grant Tai Cymdeithasol a'r Rhaglen Tai Arloesol i annog arloesi wrth ddatblygu tai a chymunedau rhwng

Comisinydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru
Tramshed Tech, Heol Pendyris
Caerdydd, CF11 6BH
cystylltwchani@cenedlaethaurdyfodol.cymru
cenedlaethaurdyfodol.cymru

Future Generations Commissioner for Wales
Tramshed Tech, Pendyris Street
Cardiff, CF11 6BH
contactus@futuregenerations.wales
futuregenerations.wales

cenedlaethau a defnyddio ysgogiadau trethiant i gymell rhannu tai rhwng cenedlaethau.

• Sicrhau y dylid diweddaru Gofynion Ansawdd Dylunio i adlewyrchu'r dyfodol o ran cartrefi clyfar a thechnoleg byw â chymorth.

• Cefnogi a chynyddu datblygiad mentrau cymdeithasol i ddarparu swyddi a sgiliau mewn dulliau adeiladu newydd yn seiliedig ar fodelau a sefydlwyd gan Down to Earth a Cartrefi Conwy.

Unwaith eto, rydym yn croesawu camau i gynyddu’r uchelgais yn y Safon Ansawdd Tai Cymru ddrafft 2023 a’r Gofynion Ansawdd Datblygu Cymru diwygiedig 2021. Byddem yn pwysleisio bod angen gwneud mwy yn y sector tai preifat, yn benodol, i fynd i’r afael â’r heriau a wynebir gan y rheini yn byw yn y sector rhentu preifat, y mae Pwyllgor CCEI y Senedd wedi archwilio’i fanylion yn ddiweddar.

Gyda'i gilydd, bydd y pum Ffordd o Weithio yn sicrhau datblygiad cynaliadwy gyda phob ymdrech yn cael ei wneud i sicrhau nad oes neb yn cael ei adael ar ôl nawr nac yn y dyfodol.

Yr eiddoch yn gywir,

D. Walker

Derek Walker

Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru

Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru
Future Generations Commissioner for Wales

Comisinydd Cenedlaethau’r Dyfodol Cymru
Tramshed Tech, Heol Pendyris
Caerdydd, CF11 6BH
cystylltwchani@cenedlaethaurdyfodol.cymru
cenedlaethaurdyfodol.cymru

Future Generations Commissioner for Wales
Tramshed Tech, Pendyris Street
Cardiff, CF11 6BH
contactus@futuregenerations.wales
futuregenerations.wales